

Гебітскомісаріати в системі адміністративно-територіального поділу, правової та господарської діяльності окупаційної влади 1941–1944 рр. (на прикладі генеральної області "Київ")

На основі документів державних архівів України виявлено та досліджено особливості організації та функціонування гебітскомісаріатів у системі адміністративно-територіального поділу та правової діяльності окупаційної влади 1941–1944 рр. на прикладі генеральної області "Київ".

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, окупаційний режим, органи окупаційної влади, генеральна область "Київ", Центральний державний архів вищих органів влади та управління, гебітскомісаріат, правова діяльність.

На основе документов государственных архивов Украины обнаружены и исследованы особенности организации и функционирования гебитскомиссариатов в системе административно-территориального деления и правовой деятельности оккупационных властей 1941–1944 гг. на примере генеральной области "Киев".

Ключевые слова: Великая Отечественная война, оккупационный режим, органы оккупационной власти, генеральная область "Киев", Центральный государственный архив высших органов власти и управления, гебитскомиссариат, правовая деятельность.

Based on the documents state archives of Ukraine revealed and investigated features of organization and functioning hebitskomisariats in the system of administrative-territorial division and legal activities of the occupation government of 1941–1944 on the example of the general field of "Kyiv".

Key words: World War II, the occupation regime, the occupation authorities of government, general area "Kyiv", Central State Archive of higher authorities and management, hebitskomisariat, legal activity.

Управлінська модель німецької влади в 1941–1944 рр., що була створена на захоплених українських землях для реалізації завдань уряду "нового порядку", базувалася на жорстко ієрархованій і субординованій системі органів та установ цивільної адміністрації Рейхскомісаріату "Україна" (далі – РКУ). На прикладі генеральної області "Київ" автор розкриває структурну підпорядкованість та напрями діяльності гебітскомісаріатів як складової адміністративного поділу та окремої управлінської структури.

Питанню налагодження управлінської системи окупаційної влади присвячені роботи В.В.Кружкова, М.В.Коваля, В.І.Кучера, В.С.Коваля, М.М.Загорулька та А.Ф.Юденкова, О.Є.Лисенка [1]. На дисертаційному рівні дану проблему висвітлювали П.В.Рекотов, М.М.Михайлюк, І.В.Перехрест, О.М.Гончаренко. Однак питання діяльності гебітскомісаріатів у системі адміністративно-територіального поділу та правової діяльності окупаційної влади на території генеральної області "Київ" (далі – ГО "Київ") не ставали на даний момент об'єктом вивчення.

Автором поставлена мета: дослідити та виявити особливості організації та функціонування гебітскомісаріатів у системі адміністративно-територіального поділу та правової діяльності окупаційної влади 1941–1944 рр. на прикладі генеральної області "Київ".

З метою поглибленого вивчення зазначеної проблеми автор ставить основні завдання: дослідити місце гебітскомісаріатів у системі територіального поділу, показати особливості організації органів управління, виявити правничий елемент функціонування гебітскомісаріатів на території вказаного регіону.

Адміністративно-територіальне облаштування РКУ передбачало створення генеральних округів, які, у свою чергу, розподілялися на гебітскомісаріати та штадткомісаріати.

Однією із складових німецьких адміністративних установ в ГО "Київ" як складовій РКУ виступали гебітскомісаріати, кожен із яких складався з кількох (як правило – з трьох) районів. Їх офіційна назва залежала від місця, у якому перебувала установа гебітскомісаріату. Вживати інші назви заборонялося. Цифрові позначення адміністративно-територіальних утворень визнавалися недоцільними. Місце розташування установи гебітскомісаріату визначав рейхскомісар [2, арк. 1].

Назви "гебітскомісар" та "гебітскомісаріат", оскільки їх було неможливо дослівно перекласти українською мовою, окупаційною владою пропонувалося використовувати за німецькою назвою, а при написанні використовувати кирилицю. Назви "обласний комісар", "окружний комісар" вживати заборонялося. Водночас у тогочасній місцевій пресі та службовому діловодстві органів місцевого управління ці назви застосовувалися чи не до останнього дня окупації.

Службовий статус гебітс- та штадткомісаріатів був однаковим. Так, у березні 1943 р. відповідно до розпорядження рейхсміністра східних окупованих територій вказувалося на недоцільність використання назви "штадткомісаріат". У документі зазначалося: "Для цього немає жодних причин, оскільки штадткомісари відрізняються від гебітскомісарів виключно тим, що вони компетентні лише на визначеній міській території. Організаційно-управлінські статуси міських і гебітскомісарів повністю однакові і особливо згадувати штадткомісарів одночасно з гебітскомісарами не потрібно" [3, арк. 53].

Слід визнати, що розбіжність у підходах до організаційного оформлення гебітскомісаріатів була доволі значною і в кожному окремому випадку залежала від позиції і власного бачення цієї проблеми генеральними комісарами. Так, організаційна схема гебітскомісаріатів генеральної області "Київ" передбачала існування німецького та українського відділень. Німецьке відділення складалося з відділів: торгівлі та економіки; праці (біржа праці); харчування, сільського господарства та забезпечення продовольством. Останньому відділу підпорядковувалися керівник з питань сільського господарства в сільській місцевості та відповідні районні керівники. У складі українського відділення перебували відділи освіти, будівництва, фінансів. Безпосередньо гебітскомісару підпорядковувалися лікар, ветеринар та фармацевт гебіту, а також відділ геодезії. Керівник українського відділення не мав права управляти районними, міськими та сільськими адміністраціями. Вони підпорядковувалися безпосередньо гебітскомісару [4, с. 131] (див. табл.).

Таблиця

Схема організаційної структури (відділів) гебітскомісаріатів генеральної області "Київ". За "Планом роботи відділів гебітскомісаріату" від 8 жовтня 1942 р.

Назва відділу	Функції та завдання відділу	Хто очолював
1	2	3
1. Загальний	Службовий нагляд, внутрішній розпорядок, особовий склад, утримання службовців, відпустки, домашній побут, вхідна та вихідна кореспонденція, таємні документи, нагляд за службовими перевезеннями, прийом та відправлення відвідувачів	Старший міський інспектор, у підпорядкуванні якого перебували службовий водій та троє перекладачів

1	2	3
2. Політичний	Політика, раси, культура, музеї, бібліотеки, телефонний зв'язок, церква, народні і вищі школи, правосуддя, соціальне забезпечення, зібрання, книгосховища	Особисто гебітскомісар
3. Адміністративний	Поліція, нагляд за допоміжною адміністрацією, німецьке бюро записів актів громадянського стану, державний контроль над цінами, організація реєстрації і прописки населення, соціальне страхування, паспортизація, перевірка документів, полювання та рибний промисел, транспортні засоби, посвідчення на право керувати транспортними засобами, забезпечення квартирами	Урядовий інспектор, у підпорядкуванні якого перебували перекладач та міський інспектор
4. Фінансовий	Банки, рахунки, бюджет та податки, грошова система, розрахункові засоби в іноземній валюті, засоби на утримання сім'ї, нагляд за районними банками, ощадні каси, ревізія господарської діяльності підприємств, заготівля, речовий склад, місця розквартирування	Службовець, якому підпорядковувалися урядовий інспектор, двоє службовців, перекладач та службовий водій

1	2	3
5. Господарський	Займався використанням сировини, регулюванням та управлінням виробництвом, наглядом за функціонуванням підприємств та організацій, управлінням професійними школами, ціноутворенням, ремісничим виробництвом, торгівлею, обліком та розподілом виробленої продукції, виданням ордерів на отримання нормованих продуктів, палива та бензину, а також транспортною справою	Гебітскомісар, у відділі працювали старший міський секретар, технік та спеціаліст із торгівлі
6. Технічний	Вода та електростанції, будівництво (висотні та підземні роботи, цегла, камінь)	До складу входили два інженери та троє техніків
7. Продовольства та сільського господарства - підвідділ виробництва - підвідділ заготівель	- сільськогосподарське виробництво, виробництво молока і рослинництво, нагляд за посівом рослин і посівним матеріалом, тваринництво й утримання тварин, сільськогосподарська техніка; - загальні питання заготівель і постачання, товарний обіг і забезпечення сільськогосподарського населення предметами першої необхідності, зернові культури,	Окружний сільськогосподарський керівник; - один службовець; - зондерфюрер

1	2	3
	насіння олійних культур і виробництво фуражу (включаючи круп'яні, борошняні та макаронні вироби, продукти прядіння, тваринницьке господарство, молочна і жиропереробна промисловість, цукрова промисловість, картопляне, плодове та овочеve господарства, напої і лікарські засоби, забезпечення функціонування підприємств)	
8. Праці та соціального управління	Питання використання робочої сили, управління чужим (безгосподарним) майном, оплата праці	Старший державний службовець. До відділу входили двоє державних службовців середнього

		рангу та двоє службовців

Таблицю складено за матеріалами архівних документів:

Державний архів Київської області, ф. Р.-2494, оп. 1, спр. 1, арк. 6–13 та Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 2077, оп. 1, спр. 10, арк. 16, 61.

Кваліфікованих спеціалістів катастрофічно не вистачало, а тому з представників місцевого населення масово рекрутувалися управлінські кадри. У відділах гебітскомісаріатів РКУ працювало немало спеціалістів, набраних саме з представників місцевого населення. Так, у структурі відділів гебітскомісаріату "Лохвиця" генеральної округи "Київ" працювало 30 цивільних місцевих осіб, які займали переважно технічні посади допоміжного характеру [5, арк. 9].

Це правило було не винятком, а радше повсякденною практикою роботи гебітскомісаріатів. Вищим німецьким управлінцям довелося, не відмовляючись від принципів расистської теорії, усе ж перейти до вимушеної "окупаційної практики" рекрутування кадрів із представників місцевого населення.

Гебітскомісарам належали практично всі владні повноваження, що поширювалися на підконтрольну їм територію. Ці службовці здійснювали управління відповідними територіями від імені "фюрера", але отримували вказівки безпосередньо від генерального комісара.

Гебітскомісари здійснювали прийом місцевих мешканців, які могли звернутися до них з приводу розв'язання особистих проблем. Для цього гебітскомісари також виїздили на місця. Встановлювалися фіксовані години прийому. Як правило, гебітскомісар працював у певному районі цілий робочий день. Офіційним місцем прийому ставало приміщення, у якому знаходилась будь-яка німецька установа, наприклад, військова комендатура [6, арк. 82].

Під час прийому на відповідальні посади в місцеві органи влади представників місцевого населення існувала система рекомендацій, що полягала в тому, що гебітскомісари враховували рекомендації своїх колег із сусідніх районів. Ось яку характеристику отримав керівник гебітскомісаріату "Біла Церква" доктор Штельцер щодо одного з представників місцевого населення: "Подавач цього є начальник типографії с.Хабного. З моменту моєї діяльності він проявив себе з позитивної сторони. Він має значні заслуги у випуску місцевої газети і з великими труднощами дібрався до вас у Сквиру. Думаю, що ви маєте потребу у спеціалістах, тим більше, що на нього можна покласти в усіх відношеннях" [7, арк. 44].

Для ефективного та оперативного управління підлеглими районами в гебітскомісаріатах організовувалася кур'єрська служба. Затверджені районною поліцією кур'єри зобов'язувалися з'являтися у визначені дні до приміщення гебітскомісаріату для отримання службової кореспонденції, яка потім направлялась у підвідомчі установи [8, арк. 113]. Уся службова кореспонденція проходила через відповідні органи жандармерії при гебітскомісаріатах. Ці органи контролювали проходження відповідної кореспонденції до безпосередніх виконавців.

Гебітскомісари наділялися повноваженнями у сфері кримінальних покарань. Так, у разі правопорушення, яке підлягало юрисдикції рейхскомісара, гебітскомісар мав право постановити про арешт такої особи, призначити їй тюремне ув'язнення терміном до шести тижнів, грошовий штраф розміром до 10000 крб або конфіскацію майна, застосовуючи ці покарання разом чи окремо. Розпорядження гебітскомісарів про покарання осіб ненімецької національності не підлягали оскарженню. У випадку, коли цю справу розглядав німецький або особливий суд, судові засідання могло проходити без присутності сторін процесу.

Керівники гебітскомісаріатів мали право виносити кримінальні покарання без проведення самого судового процесу. Так, під час примусового набору робочої сили до Рейху вони мали право засуджувати до позбавлення волі осіб, які не з'явилися до місць оголошеного збору. Наприклад, мешканці гебітскомісаріату "Лохвиця" отримали "карне розпорядження" гебітскомісара, у якому людей повідомили про їх покарання тюремним ув'язненням терміном на 1–2 роки. Для відбування покарання людей зобов'язали добровільно з'явитися до жандармерії м.Лохвиці. У розпорядженні був і такий запис: "У разі Вашої неявки Ви зазнаєте далеко більшої кари через Німецький суд. Крім цього, при неявці для відбуття кари буде конфісковано власність Ваших рідних" [9, арк. 45].

Окупаційною адміністрацією широко застосовувався такий вид покарання, як смертна кара. Загалом цим видом правової санкції (надзвичайної і виняткової в будь-якій державно-політичній системі) каралися особи, які: вчиняли злочинні дії щодо німецької держави або влади, встановленої в окупованих областях; допускали насильство проти громадянина Райху або належного до німецького народу з причини його належності до німецького народу; допускали насильство проти осіб, належних до німецької армії, німецької поліції включно з її допоміжними силами, державної служби праці, службової установи чи угруповання НСДАП; підбурювали до непослуху чи виступали проти німецьких розпоряджень та наказів; навмисно перешкоджали виконанню виданих владою розпоряджень; допомагали "організаціям, які діють проти Німеччини, або намагалися зберегти об'єднання, які заборонені Німецькою владою"; вчинили підпал, якщо він шкодив німецьким інтересам.

Слід зазначити, що рейхскомісар своїми розпорядженнями розширював коло осіб, які могли зазнати відповідного покарання: "хто через ненавмисну або підбурюючу діяльність проявляє ворожонімецький настрій, або через свою всяку іншу поведінку понижує повагу або шкодить благу Німецької держави чи німецькому народу", "коли вона згідно з загальнонімецькими карними законами і зарядженнями німецької влади не грозить, але чин свідчить про особливо низькі наміри або є надзвичайно тяжкий з інших причин; в таких випадках кара смерті допускається також проти неповнолітніх тяжких злочинців".

Вказане діяло неоднаково до різних категорій населення. Цим нормативно-правовим актом передбачалося керуватися нормами розпорядження "Про застосування карних законів проти поляків і жидів у включених східних округах" від 4 грудня 1941 р., відповідно до якого вживалися суворіші заходи поляків і євреїв. Рейхскомісар мав право застосувати ці нормативні приписи також і щодо інших етнічних категорій населення [10, арк. 52, 53].

Санкціонування смертної кари щодо представників місцевого українського населення можемо знайти і в інших локальних нормативних актах, які передбачали відповідні покарання в таких випадках: зберігання зброї та знищення сільськогосподарських продуктів [11, арк. 32]; допомога втікачам із німецького полону; саботаж або ж неповідомлення про місце знаходження саботажників найближчій службовій установі або комендатурі [12, арк. 10]; порушення порядку забою худоби [13, арк. 23]; зараження венеричною хворобою представника німецької національності [14, арк. 29]; порушення встановлених правил з попередження інфекційних захворювань [15, арк. 45]; порушення правил евакуації з прифронтових районів.

Гебітскомісари вживали заходів з виявлення осіб, які зазнали поранення від застосування зброї, у тому числі вогнепальної. Так, керівник одного з органів місцевого управління отримав розпорядження гебітскомісара надати головним лікарям медичних закладів інформацію про покладання на них обов'язку виявлення поранених осіб, які перебували на лікуванні або зверталися по медичну допомогу. Головних лікарів зобов'язували повідомляти прізвище та місце проживання поранених від застосування вогнепальної зброї людей. Вони ж відповідали і за правильність наданих персональних даних про поранених осіб. У разі втечі цих людей із місцевих медичних закладів відповідальність у вигляді арешту перекладалася також на головних лікарів [16, арк. 1].

З особливою увагою та прискіпливістю гебітскомісари ставилися до складання списків колишніх комуністів, комсомольців та радянських активістів. Ці списки подавалися усіма установами до місцевих управ. За правильність та правдивість внесених даних відповідав керівник установи, у якій працювали ці люди [17, арк. 1].

Аналогічні кроки робилися також для виявлення євреїв. Так, при перереєстрації медичного персоналу всі працівники медичних установ отримали вказівку, окрім документів про освіту та попередню роботу, надавати ще й метричні свідоцтва батьків та дідів [18, арк. 11].

У руках генеральних комісарів та гебітскомісарів зосереджувалася практично вся влада на місцях. Така надмірна централізація виправдовувалася перебуванням німецьких інституцій у реальному ворожому середовищі, практичними потребами роботи, спрямованої на забезпечення подальшого ведення війни. Проте цей підхід змушував гебітскомісарів займатися дріб'язковими, незначними питаннями.

Окупаційною адміністрацією здійснювалися заходи з організації медичного обслуговування місцевого населення. Так, відповідно до розпоряджень рейхскомісара з 1 травня 1942 р. вводилось обов'язкове страхування робітників та службовців на випадок їх тимчасової непрацездатності. Це розпорядження було продубльоване відповідними нормативними актами на рівні гебітскомісаріатів. Але в окремих округах ці документи з'явилися майже через рік після їх видання рейхскомісаром.

Так, у гебітскомісаріаті "Гадяч" це розпорядження почало діяти лише з 1 квітня 1943 р., хоч регіон увійшов до складу РКУ ще 1 вересня 1942 р.

Аналогічні терміни впровадження зазначеного розпорядження рейхскомісара простежуються і в інших округах. Так, медичні заклади Кременчуцького району отримали інструктивні матеріали лише в середині липня 1943 р. Цілком очевидно, що німецьким управлінцям було, так би мовити, не до забезпечення цих надто важливих для місцевого населення соціальних потреб. З іншого боку, подібні дії гебітскомісарів засвідчують факт невиконання розпоряджень вищого німецького керівництва. У будь-якій управлінській системі рядовий чиновник не повинен впливати на рівень виконавської дисципліни, відштовхуючись від власних звичок та уподобань. У німецькій же окупаційній системі такі випадки мали місце досить часто.

З особливою увагою окупаційна адміністрація ставилася до спроби організації виробництва поза її контролем. Місцеві жителі, намагаючись якимось чином вижити, створювали кустарне виробництво, зокрема, олійниці, на яких перероблялося насіння соняшника, млини тощо. Але наказами місцевої німецької адміністрації таке виробництво заборонялося, а винні в порушенні вказівок підлягали суворому покаранню.

Тільки гебітскомісари видавали патенти на кустарне виробництво. Особи, які займалися виробничою діяльністю без належних дозволів, підлягали грошовому штрафу у розмірі 5000 крб. У них

також відбирали інструменти. Нагляд за виконанням розпорядження та контроль за цінами покладался на сільських старост [19, арк. 69].

Під управлінням гебітскомісаріатів здійснювалась економічна експлуатація населення окупованих областей. Для осіб, які насмілювалися самовільно розпоряджатися результатами власної праці, встановлювались суворі покарання. "Треба раз і назавжди усвідомити, що той, хто заріже свиню без дозволу і без виконання обов'язкової здачі, буде, не враховуючи виправдовувальних причин, покараний в'язницею, тяжким ув'язненням або смертю", – таким міг бути результат невиконання наказу гебітскомісара.

Саме гебітскомісарам доводилося на практиці розв'язувати екстренні, нагальні проблеми. Так, взимку 1941–1942 рр. для порятунку замерзаючої німецької армії саме вони організували збір теплих речей серед місцевого населення, а навесні 1943 р. здійснювали допомогу біженцям із районів бойових дій, зокрема розміщували їх на підконтрольній території, організували елементарне харчування [20, арк. 110].

Під керівництвом гебітскомісарів перебували місцева жандармерія та поліція. Гебітскомісари координували їх роботу через відповідні накази та розпорядження. Так, поліція Васильківського району через посередництво районної управи отримала наказ гебітскомісара від 14 квітня 1942 р., у якому вказувалося: "Прошу мені точно повідомляти про всі випадки шпигунства, саботажу, комуністичної пропаганди, розбійництва, побоїв, убивств, розбійництва з метою пограбування – які будуть помічені в районі" [21, арк. 67].

Однією з проблем, якою довелось займатися службовцям цивільної адміністрації РКУ, стало налагодження роботи пошти і зв'язку. Відповідно до розпорядження рейхскомісара "Врегулювання порядку допуску до користування цивільним телефонним зв'язком" від 29 червня 1942 р. встановлювався новий порядок надання дозволів на приєднання установ до телефонного зв'язку – як із Рейхом, так і в середині Рейхскомісаріату. Розпочалася процедура переведення заявок на німецьку поштову службу. Передбачалося, що в майбутньому всі ці питання будуть перебувати у віданні генерального поштового комісара. "Тим самим установи цивільного управління звільняються від виконання завдань, які не є властивими для управлінських відомств, а тому будуть виконувати лише допоміжні функції", – зазначав рейхскомісар.

Відзначимо, що реалізація положень управлінсько-розпорядчої системи на практиці Рейхскомісаріату виглядала досить умовною. Генеральному поштовому комісару направлялися заявки лише від німецьких відомств. Щодо заяв усіх інших установ, гебітскомісару ставилося в службовий обов'язок перевіряти можливість їх приєднання до ліній зв'язку з погляду економічного використання приладів та інших технічних засобів недопущення їх надмірної перевантаженості. Відповідні служби гебітскомісаріату зобов'язувалися відключати "небажаних користувачів" з урахуванням небезпеки організації прослуховування ліній зв'язку.

Реально гебітскомісарів так і не звільнили від проблем організації телефонного зв'язку. Їх зобов'язували розглядати заявки установ на приєднання до телефонного зв'язку з Рейхом, які вже пройшли відповідну процедуру в установах поштової служби. Щоправда, останні відповідали за надання достовірних даних. Гебітскомісари надавали свій висновок про можливість підключення (з'ясувавши благонадійність заявника та необхідність), попередньо узгодивши це питання в охоронній поліції. Лише після отримання такого дозволу гебітскомісар звертався з відповідним зверненням генерального поштового комісара.

Передбачався аналогічний порядок підключень до мереж місцевого (німецького та українського) зв'язку. Гебітскомісари несли відповідальність за підключення до телефонних мереж небажаних користувачів. Відмова гебітскомісара вимагала обґрунтування тільки щодо німецьких установ. Розглянувши заяву, гебітскомісар направляв свої висновки безпосередньо генеральному комісару.

Німецька цивільна адміністрація здійснювала підготовку телефонних мереж для передачі їх на баланс установ генерального поштового комісара.

Цивільна адміністрація РКУ відповідала практично за всі питання і проблеми, які виникали на підконтрольній їм території. Так, проблеми технічного характеру при організації поштової служби також покладалися на генеральних та гебітскомісарів. "Я запланував у кожному населеному пункті з резиденцією гебітскомісара створити поштову службу... існують також труднощі в тому, що часто будівлі пошт майже повністю зруйновані, а мої службовці не мають навіть меблів... я Вас прошу вказати гебітскомісарам на те, щоб вони приділяли увагу облаштуванню моїх установ і обслуговуючого персоналу... я буду вдячний, якщо Ви віддасте розпорядження, щоб із поштових приміщень не забиралися меблі та інші предмети, а гебітскомісари піклувалися про охорону приміщень до прибуття моїх співробітників", – зазначав генеральний комісар пошт України у своєму листі від 19 червня 1942 р., опублікованому в "Центральному бюлетені Рейхскомісаріату" [22, арк. 51–52]. Цікаво, що в надрукованому тексті були відсутні резолюції чи вказівки рейхскомісара, зазначалось лише – "Генеральним та гебітскомісарам". Очевидно, що таким чином рейхскомісар сформулював вказівку на виконання тексту листа.

Ще одним із тимчасових органів управління стали представництва генеральних комісарів (Außenstelle). Оскільки генеральні комісаріати контролювали доволі велику територію, в окремих, надто

важливих місцях створювалися представництва відділів. Так, у Полтаві у квітні 1943 р. існувало представництво відділу сільського господарства і продовольства генерального комісаріату "Київ". Саме звідси на пряму віддавалися накази і розпорядження відповідним гебітскомісаріатам.

Існування інституту представництв генерального комісара пояснює розпорядження рейхскомісара "Спільне виконання адміністративних завдань сусідніх областей округу" від 27 березня 1942 р. Відповідно до цього нормативного акту рейхскомісар вказав на непотрібність "контролю управлінських завдань на нижчому рівні за допомогою "представництв" або "інспекцій" генерального комісара та інших установ". Рейхскомісар залишив за собою право на затвердження у виняткових випадках цих інстанцій у тому разі, якщо розв'язання надто важливих проблем вийде за межі однієї місцевості. Розпорядженням встановлювалися порядок, умови й доцільність збереження та створення представництв:

"а) представництва відділу харчування і сільського господарства генерального комісаріату повинні і в майбутньому залишатися в колишніх радянських обласних центрах, якщо управління сільського господарства має там власні опорні пункти (центри зі збору податків, МТС, місцевих спеціалістів)...

в) проведення великих за обсягами будівельних проектів обласного значення (будівництво доріг, меліорація) повинні залишатися в компетенції відповідних установ. Рейхскомісар та генеральні комісари для проведення цих робіт можуть створювати нові будівельні установи, а також ліквідувати їх після завершення робіт".

Цим же розпорядженням рейхскомісар урегулював службові відносини між керівниками представництв та гебітскомісаріатів. Керівники представництв зобов'язувалися доводити до відома гебітскомісарів усі питання політичного характеру або ж ті дії, які за своїм значенням зачіпали принципи вже встановленого порядку управління. Ці повідомлення мали здійснюватись усно, у письмовому вигляді, у телефонному режимі або ж повідомлялися шляхом особистої явки до гебітскомісара. У разі, якщо з якихось принципових питань керівник представництва направляв генеральному комісару чи особисто рейхскомісару доповіді, він зобов'язувався надавати їх копії і гебітскомісару.

Персональне спілкування між керівником представництва та гебітскомісаром обмежувалося лише службовими питаннями, і за винятком невідкладних проблем лише на місці їх служби. Керівникам представництв генеральних комісаріатів та гебітскомісарам вказувалося на неприпустимість використання візитів для особистого спілкування [23, арк. 17].

На рівні окремих гебітскомісаріатів також існували відповідні представництва. Так, представництво керівника гебітскомісаріату "Васильків" існувало у Фастові. Місто відігравало важливу роль не лише для забезпечення діяльності цивільної адміністрації РКУ, а й мало військове значення, оскільки в ньому розташовувався один із найбільших залізничних вузлів України. Представництво гебітскомісара координувало роботу установ міста та району. Усе офіційне листування з приводу різноманітних управлінських дій проходило через цей орган влади. Саме йому направлялися повідомлення жандармських постів про проведення слідчих дій проти місцевих мешканців із детальним укладенням усіх обставин справ. Представник гебітскомісара віддавав накази місцевій допоміжній охоронній поліції, у тому числі й про негайний арешт осіб, які відмовилися від виконання робіт.

Отже, гебітскомісаріати стали наймасовішим німецьким органом цивільної адміністрації Рейхскомісаріату "України". Цей орган підпорядковувався відповідним генеральним комісаріатам і репрезентував німецьку верховну владу. Водночас він був середньою ланкою між вищим керівництвом та органами місцевого самоуправління окупаційної влади – управами. Розбіжність у підходах до організаційного оформлення гебітскомісаріатів на території генеральної області "Київ" була доволі значною і в кожному окремому випадку залежала від позиції і власного бачення цієї проблеми генеральними комісарами. Правові засади функціонування гебітскомісаріатів зачасту залежали від суб'єктивного чинника. Організаційна схема гебітскомісаріатів досліджуваної області передбачала існування німецького та українського відділень. Перевага у керівництві належала німецькому відділенню, а керівник українського відділення не мав права управляти районними, міськими та сільськими адміністраціями. Останні, в свою чергу, підпорядковувалися безпосередньо гебітскомісару.

Досліджуючи місце гебітскомісаріатів у адміністративно-територіальному поділі генеральної області "Київ", автор дослідження дійшов висновку, що вони мають чіткі географічні межі, а їх діяльність (господарська, соціальна, юридична) є відтворенням управлінської системи окупаційного режиму змішаного типу, де цивільна та громадська діяльність переплітається із військово-адміністративними функціями органів влади.

Література

1. Кружков В. Что несут немецкие фашисты народам Советского Союза / В. Кружков. – Воениздат НКО, 1942. – 35 с. ; Коваль М. В. Борьба населения Украины против фашистского рабства / М. В. Коваль. – К. : Наукова думка, 1979. – 134 с. ; Коваль В. С. Подвиг народный. Украина у Великой Вітчизняній війні / В. С. Коваль. – К. : Политиздат Украины, 1970. – 64 с. ; Загоруйко М. М. Крах плана "Ольденбург": о срыве экономических планов фашистской Германии на временно оккупированной территории СССР / М. М. Загоруйко, А. Ф. Юденков. – 3-е изд., доп. – М. : Экономика, 1980. – 376 с.

2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО), ф. 2077, оп. 1, спр. 10, арк. 1.

3. ЦДАВО, ф. 2077, оп. 1, спр. 20, арк. 53.
4. Лауер Венді. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні / Венді Лауер ; пер. з англ. Є. Ровного, С. Коломійця. – К., 2010. – 368 с.
5. Полтавський обласний державний архів (далі – ПОДА), ф. Р.-2499, оп. 1, спр. 18, арк. 9.
6. Державний архів Київської області (далі – ДАКО), ф. Р.-2418, оп. 1, спр. 6, арк. 82.
7. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 6, спр. 72222-ФП, арк. 44.
8. ДАКО, ф. Р.-4415, оп. 1, спр. 1, арк. 113.
9. ПОДА, ф. Р.-2499, оп. 1, спр. 10, арк. 45.
10. ЦДАВО, ф. 2077, оп. 1, спр. 15, арк. 52, 53.
11. ЦДАВО, ф. 2077, оп. 1, спр. 13, арк. 32.
12. ЦДАВО, ф. 2077, оп. 1, спр. 14, арк. 10.
13. ЦДАВО, ф. 2077, оп. 1, спр. 13, арк. 23.
14. ЦДАВО, ф. 2077, оп. 1, спр. 13, арк. 29.
15. ЦДАВО, ф. 2077, оп. 1, спр. 13, арк. 45.
16. ПОДА, ф. Р.-2642, оп. 1, спр. 62, арк. 1.
17. ПОДА, ф. Р.-2642, оп. 1, спр. 20, арк. 1.
18. ПОДА, ф. Р.-2642, оп. 1, спр. 61, арк. 11.
19. ПОДА, ф. Р.-2795, оп. 1, спр. 8, арк. 69.
20. ПОДА, ф. Р.-2499, оп. 1, спр. 11, арк. 110.
21. ДАКО, ф. Р.-2443, оп. 1, спр. 5, арк. 67.
22. ДАКО, ф. Р.-2539, оп. 1, спр. 6, арк. 51, 52.
23. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО), ф. 166, оп. 3, спр. 141, арк. 17.